

پیش‌ها و پانچ‌ها

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر منصوب‌ها شیخ خیر الانبیا حفظه الله تعالی

موضوع:

احکام؛ روزه و اعتکاف

بسم الله الرحمن الرحيم

پرسش

نویسنده: رضا

تاریخ: ۱۳۹۷/۲/۳۰

همسر یکسال به دلیل بارداری و دو سال به دلیل شیر دادن به بچه روزه نگرفت. سوالم این است که آیا باید روزه‌های ماه رمضان آخر را قضا کند یا همه روزه‌ها را؟ اگر کسی مریض باشد چگونه؟ لازم است روزه‌های رمضان آخر را قضا کند یا همه رمضان‌ها را؟

پاسخ

تاریخ: ۱۳۹۷/۳/۶

پاسخ به این پرسش فرع بر معنایی است که از آیهی ۱۸۴ سورهی بقره برداشت می‌شود. در این آیه، تکلیف کسانی که در ماه رمضان مریض یا مسافر هستند روشن شده و آمده است: ﴿أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ وَعَلَىٰ الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ۚ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ ۚ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾؛ «(روزه در) روزهایی معین (بر شما واجب شد)، پس هر کس از شما مریض یا در سفری بود، به تعداد از روزهایی دیگر (روزه بگیرد) و بر کسانی که توان آن را می‌یابند غذا دادن به یک مسکین فدیة است، پس هر کس خیری را اختیار کند آن برای او بهتر است و اینکه روزه بگیرد برایتان بهتر است اگر بدانید». بنا بر این آیه، اختلافی نیست که هر کس در روزهای ماه رمضان مریض یا مسافر بود، می‌تواند در روزهایی دیگر روزه بگیرد، ولی اگر در روزهایی دیگر روزه نگیرد تا آنکه ماه رمضان دیگر برسد، در اینکه تکلیف او چیست میان عالمان مسلمان اختلاف است و این ناشی از اختلاف آنان دربارهی معنای فقره‌ای است که می‌فرماید: ﴿وَعَلَىٰ الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾؛ «و بر کسانی که توان آن را می‌یابند غذا دادن به یک مسکین فدیة است»؛ چراکه بیشتر آنان با برداشتی غریب مدعی شده‌اند که مراد از ﴿الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ﴾؛ «کسانی که توان آن را می‌یابند» در این فقره، «الَّذِينَ لَا يُطِيقُونَهُ»؛ «کسانی که توان آن را نمی‌یابند» است؛ با این توجیه که در غیر این صورت، وجوب روزه نسخ و به استحباب تبدیل می‌شود؛ زیرا ظاهر این فقره آن است که هر کس توان روزه را در خود می‌یابد

می‌تواند روزه نگیرد و به جای آن غذای یک مسکین را فدیة دهد، در حالی که این بر خلاف آیهی قبل است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»^۱؛ «ای کسانی که ایمان آوردید! روزه بر شما واجب شد، همان طور که بر کسانی که پیش از شما بودند واجب شد، باشد که شما امان یابید» و از این رو، مراد از آن نمی‌تواند ظاهر آن باشد، بلکه مراد از آن ضد آن است؛ مانند جایی که می‌فرماید: «يُتَيْنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا»^۲؛ «خداوند برایتان تبیین می‌کند تا (مبادا) گمراه شوید» و با این وصف، مراد از این فقره آن است که هر کس به سبب عذری مانند کهولت سن یا بیماری مستدام توان روزه گرفتن در ماه رمضان و روزهایی دیگر را ندارد، باید به ازای هر روز غذای یک مسکین را فدیة بدهد، ولی روشن است که حمل آیه بر ضد آن آخرین تأویل ممکن است و جز به ضرورت جایز نیست، بلکه اگر بابش گشوده شود، چیزی از قرآن باقی نمی‌ماند. از این رو، گروهی دیگر از عالمان مسلمان ظاهر این فقره را پذیرفته‌اند، ولی آن را منسوخ دانسته‌اند؛ با این توجیه که هر چند ظاهر آن بر اختیاری بودن روزه دلالت دارد، فقره‌ی «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ»^۳؛ «پس هر کس از شما ماه رمضان را دریابد (یا در آن حاضر باشد) باید آن را روزه بگیرد» در آیهی بعد، ناسخ آن محسوب می‌شود، در حالی که آیهی بعد ادامه‌ی آیهی قبل و در مقام تعیین «أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ»^۴؛ «روزهایی معین» است و با این وصف، نمی‌تواند ناسخ آن باشد؛ چراکه وجود فاصله‌ی زمانی کافی میان نزول آیهی ناسخ و نزول آیهی منسوخ تا حدی که عمل به آیهی منسوخ ممکن باشد، ضروری است؛ وگرنه نزول آیهی منسوخ بیهوده بوده است؛ فارغ از آنکه حمل بر نسخ نیز مانند حمل بر ضد، بهترین تأویل ممکن نیست و تنها در صورت عدم امکان جمع، روا داشته می‌شود. از این رو، شماری از قرآنیان به این سو گراییده‌اند که روزه در اسلام اختیاری است و مستحب محسوب می‌شود، در حالی که آیهی قبل و بعد صریح در وجوب روزه‌اند و از این رو، وجوب روزه در اسلام از مسلمّات است، تا حدی که انکار آن ارتداد به شمار رفته است.

از اینجا دانسته می‌شود که عالمان مسلمان، درباره‌ی معنای این فقره سرگردان شده‌اند، ولی حق آن است که معنای این فقره ابهام‌چندانی ندارد؛ چراکه موضوع آن اصلاً روزه در «أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ»^۴ نیست، بلکه روزه در «أَيَّامٍ أُخَرَ» است. به عبارت دیگر، این فقره در مقام بیان حکم روزه در ماه رمضان نیست تا با وجوب آن در آیهی قبل و بعد منافات داشته باشد و حمل بر ضد یا نسخ شود، بل در مقام بیان حکم روزه در روزهایی دیگر است که در فقره‌ی قبل، تکلیف مریض و مسافر دانسته شده است. با این وصف، عجیب است که عالمان مسلمان، فقره‌ی قبل را نادیده گرفته‌اند و از روی آن به فقره‌ی قبل‌تر پریده‌اند؛ با توجه به اینکه آیه مشتمل بر سه فقره است: فقره‌ی اول «أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ»^۴؛

۱. البقرة / ۱۸۳

۲. النساء / ۱۷۶

۳. البقرة / ۱۸۵

«روزهایی معین» که روزهای ماه رمضان است و به آیهی قبل دربارهی وجوب روزه باز می‌گردد و فقره‌ی دوم «فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ»؛ «پس هر کس از شما مریض یا در سفری بود، به تعداد از روزهایی دیگر (روزه بگیرد)» که دربارهی قضاء روزه‌ی ماه رمضان است و فقره‌ی سوم «وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ»؛ «و بر کسانی که توان آن را می‌یابند غذا دادن به یک مسکین فدیة است» که طبیعتاً به فقره‌ی قبل از خود یعنی قضاء روزه‌ی ماه رمضان باز می‌گردد و ارتباطی با فقره‌ی اول یعنی روزه‌ی ماه رمضان ندارد و از این رو، ظاهر در آن است که هر کس در روزهایی دیگر بعد از ماه رمضان توان قضاء روزه‌ی ماه رمضان را دارد، می‌تواند به جای قضاء روزه‌ی ماه رمضان، غذای یک مسکین را فدیة دهد، هر چند قضاء روزه‌ی ماه رمضان برای او بهتر است؛ چنانکه فرموده است: «فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»؛ «پس هر کس خیری را اختیار کند آن برای او بهتر است و اینکه روزه بگیرید برایتان بهتر است اگر بدانید» و با این وصف، چیزی که بنا بر این فقره اختیاری و مستحب است، روزه‌ی ماه رمضان نیست، بل قضاء روزه‌ی ماه رمضان برای کسی است که در ماه رمضان به سبب بیماری یا سفر روزه نگرفته است و این تخفیفی از جانب خداوند برای معذوران و تأکیدی بر مزیت و خصوصیت ماه رمضان محسوب می‌شود.

بنابراین، کسانی که در ماه رمضان به سبب بیماری یا سفر روزه نگرفته‌اند، هرگاه بعد از ماه رمضان توان روزه را می‌یابند، می‌توانند بابت هر روز، غذای یک مسکین را فدیة بدهند و روزه نگیرند؛ جز آنکه اگر روزه بگیرند برایشان بهتر است، ولی کسانی که به سبب بیماری یا سفر روزه نگرفته‌اند، هرگاه بعد از ماه رمضان توان روزه را نمی‌یابند، مکلف به دادن فدیة نیستند و قضاء هم بر آنان واجب نیست و این از حکمت‌های خاص علامه منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی است؛ چنانکه یکی از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَمِعْتُ الْمَنْصُورَ يَقُولُ: إِنَّمَا مَثَلِي فِيكُمْ كَمَثَلِ الشَّمْعِ فِي الظُّلْمَةِ يَسْتَضِيءُ بِهِ مَنْ وَلَجَهَا، قُلْتُ: جُعِلَتْ فِدَاكَ، مَا أَرَادَ اللَّهُ مِنْ قَوْلِهِ: «أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ» فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ؟ قَالَ: كَتَبَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَصُومُوا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَهِيَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ أَنْ يَصُومُوا عِدَّةً مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ إِذَا أَرَادُوا أَنْ لَا يَصُومُوهَا فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَفْدُوا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»^۱؛ «شنیدم منصور می‌فرماید: جز این نیست که مثل من در میان شما مثل شمع در میان تاریکی است، هر کس به آنجا درآمده است از آن روشنی می‌یابد،

۱. گفتار ۱۶۱، فقره‌ی ۱

گفتم: فدایت شوم مراد خداوند چیست از اینکه می‌فرماید: <روزهایی معدود، پس هر کس از شما مریض یا در سفری بود، به تعداد از روزهایی دیگر و بر کسانی که توان آن را می‌یابند غذا دادن به یک مسکین فدیة است، پس هر کس خیری را اختیار کند آن برای او بهتر است و اینکه روزه بگیرید برایتان بهتر است اگر بدانید؟> فرمود: بر شما واجب شد که در روزهایی معدود روزه بگیرید و آن ماه رمضان است، پس هر کس از شما مریض یا در سفری بود، به تعداد از روزهایی دیگر و بر کسانی که توان آن را می‌یابند که از روزهایی دیگر روزه بگیرند هرگاه بخواهند که در آن‌ها روزه نگیرند غذا دادن به یک مسکین فدیة است، پس هر کس خیری را اختیار کند آن برای او بهتر است و اینکه روزه بگیرید برایتان بهتر است از اینکه فدیة بدهید اگر بدانید».

همچنانکه یکی دیگر از یارانمان ما را خبر داد، گفت:

«سَأَلْتُ الْمَنْصُورَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ﴾، فَقَالَ: لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُطِيقُونَهُ شَيْءٌ، قُلْتُ: لِمَذَا؟ قَالَ: لِأَنَّ الْفِدْيَةَ إِذَا تَرَكْتَ وَجَبَ الصَّيَامَ وَإِنَّمَا يَجِبُ عَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ»^۱؛ «از منصور درباره‌ی سخن خداوند بلندمرتبه پرسیدم که می‌فرماید: <و بر کسانی که توان آن را می‌یابند فدیة است>، پس فرمود: بر کسانی که توان آن را نمی‌یابند چیزی نیست، گفتم: برای چه؟ فرمود: برای اینکه فدیة هرگاه ترک شود روزه واجب می‌شود و تنها بر کسانی واجب تواند شد که توان آن را می‌یابند».

آری، هرگاه کسانی که در ماه رمضان به سبب بیماری یا سفر روزه نگرفته‌اند، بعد از ماه رمضان توان روزه را بیابند، ولی نه روزه بگیرند و نه فدیة دهند، تا آن گاه که ماه رمضان دیگر برسد، مستحب است که میان آن دو جمع کنند؛ به دلیل روایات رسیده از اهل بیت؛ مانند صحیحی محمد بن مسلم که در آن آمده است: «سَأَلْتُهُمَا عَلَيْهِمَا السَّلَامَ عَنْ رَجُلٍ مَرَضَ فَلَمْ يَصُمْ حَتَّى أَدْرَكَهُ رَمَضَانٌ آخَرُ فَقَالَ: إِنْ كَانَ بَرَأْتُكُمْ تَوَانِي قَبْلَ أَنْ يَذْرَكَهُ رَمَضَانُ الْآخِرُ صَامَ الَّذِي أَدْرَكَهُ وَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ يَوْمٍ بِمُدٍّ مِنْ طَعَامٍ عَلَى مِسْكِينٍ وَعَلَيْهِ قَضَاؤُهُ وَإِنْ كَانَ لَمْ يَزَلْ مَرِيضًا حَتَّى أَدْرَكَهُ رَمَضَانٌ آخَرُ صَامَ الَّذِي أَدْرَكَهُ وَتَصَدَّقَ عَنِ الْأَوَّلِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدًّا عَلَى مِسْكِينٍ وَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاؤُهُ»^۲؛ «از ابو جعفر باقر و ابو عبد الله صادق علیهما السلام درباره‌ی کسی پرسیدم که بیمار شده، پس روزه نگرفته تا اینکه ماه رمضان دیگر رسیده است، پس فرمودند: اگر بهبودی یافته ولی پیش از رسیدن ماه رمضان دیگر کوتاهی کرده است، ماه رمضان که رسیده است را روزه می‌گیرد و بابت هر روز از ماه رمضان گذشته، یک مُد طعام به مسکین می‌دهد و قضاء آن هم بر عهده‌ی اوست و اگر پیوسته بیمار بوده تا اینکه ماه رمضان دیگر رسیده است، بابت هر روز از ماه رمضان گذشته،

۱. گفتار ۱۶۱، فقره‌ی ۳

۲. الکافی للکلینی، ج ۴، ص ۱۱۹؛ تهذیب الأحکام للطوسی، ج ۴، ص ۲۵۰

یک مُد طعام به مسکین می‌دهد و دیگر قضاء آن بر عهده‌ی او نیست» و این مراد علامه منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی از گفتاری است که یکی از یارانمان ما را از آن خبر داد، گفت:

«قُلْتُ لِلْمَنْصُورِ: إِنَّ أَبِي شَيْخٌ فَإِنْ لَا يُطِيقُ الصِّيَامَ، أَعْلَيْهِ الْفِدْيَةُ؟ قَالَ: إِنَّمَا فَرَضَ اللَّهُ الْفِدْيَةَ عَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ الصِّيَامَ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَلَا يَصُومُونَ حَتَّى يَبْلُغَهُمْ شَهْرُ رَمَضَانَ الْآخِرُ وَلَمْ يَفْرُضْ عَلَى الَّذِينَ لَا يُطِيقُونَهُ شَيْئًا»^۱؛ «به منصور گفتم: پدر من پیرمردی فرتوت است که توان روزه را ندارد، آیا بر او فدیهِ واجب است؟ فرمود: خداوند فدیهِ را بر کسانی واجب کرده است که بعد از ماه رمضان توان روزه را دارند، ولی روزه نمی‌گیرند تا اینکه ماه رمضان دیگر به آن‌ها می‌رسد و بر کسانی که توان آن را ندارند چیزی را واجب نکرده است».

با این حال، إطعام مسکین برای کسانی که توان قضاء روزه را ندارند، مستحب است؛ همچنانکه احتیاط برای کسانی که توان قضاء روزه را دارند این است که قضاء آن را به جای آورند و به إطعام مسکین بسنده نکنند؛ نه صرفاً به دلیل روایات رسیده از اهل بیت که ظاهر در وجوب قضاء روزه هستند، بل به دلیل احتمال نسخ در آیه‌ی پسین که فرموده است: «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ^۲ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ^۳»؛ «پس هر کس از شما ماه (رمضان) را دریافت، باید آن را روزه بگیرد و هر کس بیمار یا در سفری بود به تعداد از روزهایی دیگر»، با توجه به اینکه از تخییر و فدیهِ مذکور در آیه‌ی پیشین سخنی به میان نیاورده است.

پایگاه اطلاع رسانی دفتر منصور هاشمی خراسانی
مجلس خبرگان رهبری - تهران

۱. گفتار ۱۶۱، فقره‌ی ۲
۲. البقرة / ۱۸۵